

Лапунова Кацярына, 31 група

**ПРЫКМЕТЫ ПРЫГОДНІЦКАГА ЖАНРУ Ў АПОВЕСЦІ У. КАРАТКЕВІЧА
“СІВАЯ ЛЕГЕНДА”**

У літаратуразнаўстве пад прыгодніцкай літаратурай разумеюць мастацкую прозу, дзе асноўная задача аповеду заключаецца ў займальным паведамленні пра рэальныя ці вымысленыя здарэнні. Прыгодніцкая літаратура мае багатую традыцыю: грэчаскі раман эпохі элінізму, рыцарскі эпас, раман барока, гатычны раман і інш. Значную ролю ў яе развіцці адыгралі дакументальная проза і журналістыка. Удамымі спробамі прыгодніцкага жанру ў еўрапейскай літаратуры сталі раманы Ф. Купера, М. Рыда, Ж. Верна, Дж. Лондана.

Беларуская літаратура ўзбагацілася прыгодніцка-авантурнай тэматыкай за кошт твораў Я. Маўра, Л. Дайнекі, А. Наварыча, Л. Рублеўскай і інш. Адным з найбольш яркіх аўтараў, якія працавалі у гэтым жанры, стаў У. Караткевіч. Яго гісторыка-прыгодніцкія творы вылучаюцца рамантычнай скіраванасцю, высокай мастацкай культурай і патрыятызмам. Класічнымі ўзорамі прыгодніцкага жанру можна лічыць аповесць “Хрыстос прыязміўся ў Гародні” (1966) і аповесць “Дзікае паляванне караля Стаха” (1958).

Як зазначае тэарэтык літаратуры У.С. Мураўёў, “для прыгодніцкай літаратуры характэрны імклівае развіцця дзеяння, зменлівае і вастрыня сюжэтных сітуацый, перабольшанасць перажыванняў, матывы выкрадання і пераследу, таямніцы і загадкі. Акрамя таго, дзеянне адбываецца ў асаблівых умовах, персанажы рэзка размяжоўваюцца на станоўчых і адмоўных [2]. Паводле гэтых і некаторых іншых характарыстык правамоцным будзе разгляд аповесці У. Караткевіча “Сівая легенда” (1960) як твора прыгодніцкага жанру.

1. Імклівае развіцця дзеяння, зменлівае і вастрыня сюжэтных сітуацый. Сюжэт “Сівой легенды” вельмі дынамічны, што дазваляе ўвесь час трымаць чытача ў напружанні. Сцэны штурма замка Кізгайлы, пошукаў Раманам Ракутовічам Ірыны, палону, пакарання і вызвалення знявечаных закаханых хутка змяняюць адна адну. Прадстаўленыя ў творы сітуацыі вельмі вострыя, узяць, да прыкладу, эпізод з пакараннем Рамана, якому адсеклі пальцы рук, каб немагчыма было трымаць зброю.

“Плач узняўся, стогн. А Раман паклаў ужо рукі на цурбан:

– Сячы. Занеслася сякера. І мы толькі ўчулі глухі ўдар. Ж-жак! Задрыжаў лядашчы памост. А Раман устаў, стаіць і рукі ўздымае. Правая рука вышэй кісці адсечана, левая – наўскос, засталіся на вузкім абрэзку мезены і безыменны пальцы. Ці то пашкадаваў кат, ці не разлічыў. І тут лекар з яўрэйскага кагалу

замітусіўся: толькі жоўтая галаўная павязка мільгае. Памазаў чымсьці абрэзкі, і кроў свістаць перастала. Ледзь капае” [1, с. 403].

У ягонай нарачонай Ірыны былі надзіва прыгожыя вочы: “Ох, якія гэтыя вочы былі! Шэрыя, прамяністыя, такія зіхатлівыя!” [1, с. 404]. І ёй магнаты прыдумалі надзіва жорсткае пакаранне: пазбавілі гэтых цудоўных вачэй, з дапамогай якіх яна нібыта магла наводзіць чары.

2. Перабольшанасць перажыванняў. Гэты складнік прыгодніцкай літаратуры ў “Сівой легендзе” звязаны з некалькімі персанажамі, найперш, з Кізгайлам і яго жонкай Любкай. Любка не кахае мужа, яе сэрца аддадзена Раману. Кізгайла адчувае спапяляльную рэўнасць і таму з яшчэ большай жарсцю і апантанасцю імкнецца перашкодзіць шчасцю Ракутовіча з Ірынай.

Раман вельмі балюча перажывае разрыў з каханай, востра як пра гэта расказвае яго стрыечны брат Якуб:

“– Аляхно, – маліў ён Кізгайлу, – зрабі гэта, дзеся пакут Хрыстовых, калі не хочаш, каб Раман памёр. Ён зусім звар’яцеў, мь вынеслі з яго пакояў усю зброю. Ён раве, як грэшная душа ў пекле, і лае караля, Літву і палякаў. Ён пагражае разнесці ўсё. Ты ведаеш, ён і раней ненавідзеў уціск, на які нас прыракаюць. Цяпер ён ненавідзіць яго стакратна. І гэта твая дзеўка штурхнула яго на гэта. Адпусці яе. Разумееш, я яшчэ не бачыў, каб чалавек так кахаў і шкадаваў” [1, с. 363].

3. Матывы выкрадзячч і пераследу, натуральныя для прыгодніцкай літаратуры, рэалізаваныя ў творы праз вобраз Ірыны. Яе хавае ад Ракутовіча Кізгайла, матывуючы свой учынак справай шляхецкага гонару. Кізгайла лічыць, што ён не мае права дзволіць, каб прыгонная пабралася шлюбам з феадалам Ракутовічам. Кастаныя забабоны, такім чынам, становяцца перашкодай для закаханых.

Аднак, напэўна, больш за Кізгайлу ў разлуцы закаханых вінавата Любка. Яна сама прызнаецца Раману ў тым, што падбухторыла мужа на тое, каб ён хаваў ад Ракутовіча Ірыну:

“– Ты так і не зразумеў мяне. Ты нічога, нічога не зразумеў. Гэта ж я вінаватая. Гэта я не дазволіла Аляхну аддаць табе Ірыну. Я не магла. – І я з жахам прадбачыў словы, якія зляцелі з яе вуснаў. – Цябе я кахаю, ты адзін мой жаданы... А ты не глядзеў на мяне: сястра і сястра. А Кізгайла спытаў на маю згоду... Як я магла... сваімі рукамі аддаць. – Голас яе перарваўся. – Раман, даруй мне мой грэх. Гэта ўсё я. Але ж я не магла іначай...” [1, с. 393]. Жаночая рэўнасць і падступства выклікаюць вельмі жорсткую помсту, могуць паламаць людскія лёсы.

4. Таямініцы і загадкі суправаджаюць чытача на працягу ўсяго твора. Самая вялікая загадка – гэта беларускі народ, яго норавы, звычаі, дзіўныя паводзіны. Дзіўнымі яны падаюцца таму, што аповед вядзецца ад імя замежнага найміта Канрада Цхакена: “Я жыву сярод іх дзевяць год, часам пачынаю нават думаць па-беларусінску, а ўсё ж ведаю іх ненашмат лепей, чым у першы дзень. Яны будуць крычаць: “Воўк вырваўся з лагава” і ніколі не зробіць ласкі толкам растлумачыць, што здарылася, каб добры хрысціянін зразумеў іх. Як быццам гэта наш абавязак – разумець іхнія тропы і іншасказы? Крыў Божа, калі сярод іх з’явіцца першы паэт – яны затопяць вершамі ўвесь свет і нікому не дадуць спакою.

Яны трацяць шалёныя грошы на цэлы табун загадзя асуджаных коней – і пакідаюць пад’ёмны мост апушчаным.

Іхнія старыя крэпасці, як Смаляны, Ворша, Магілёў, – страшныя. Я не згадзіўся б абараняць іх нават пад пагрозай пазбаўлення раю (я ўсё адно, бадай што, туды не траплю), нават калі б мне плацілі не пяцьдзсят талераў, а сто. Сапраўды, каб выстаць за такім плотам, патрэбна вялікая мужнасць і вялікая легкадумнасць. А яны не толькі выстойваюць, але і наносяць страты ворагу.

Яны ўмудрыліся, седзячы ў гэтых бяднячых загонах, адбіцца ад татар і сто год, абяскроўленыя, супраціўляліся Літве – гэтага досыць” [1, с. 350].

На шэраг іншых таямнічых пытанняў чытач атрымлівае адказы па меры развіцця дзеяння: чаму Кізгала нечавідзіць Ракутовіча, якую ролю ў гісторыі з Ірынай адыгрывае Любка, ці знойдзе Раман Ірыну, ці будуць закаханыя разам? Загадкавасць і невідавочнасць адказаў, нечаканая развязка разам з іншымі характарыстыкамі садзейнічаюць сюжэтай дынаміцы, павышаюць чытацкую цікавасць.

5. Асаблівыя ўмовы дзеяння. Гэтая прыкмета прыгодніцкага твора выяўляецца грамадзяскімі гістарычнымі антураж аповесці. Дзеянне адбываецца ў першай трэці XVII стагоддзя, пасля заключэння Люблінскай (1569) і Брэсцкай (1596) царкоўных уній. Адзнакі рыцарскага рамана таксама вылучаюць твор сярод іншых беларускіх літаратурных тэкстаў. У аповесці беларускія гарады і мястэчкі Быхаў, Рагачоў, Магілёў паўстаюць ў героіка-рамантычным асвятленні – пісьменнік стварае іншую Беларусь: гераічную, рыцарскую, высакародную, змагарскую.

Такім чынам, імклівасць, зменлівасць і вастрывыя сюжэтных сітуацый, перабольшанасць перажыванняў, матывы выкрадання і пераследу, таямініцы і загадкі, асаблівыя ўмовы дзеяння дазваляюць адносіць аповесць У. Караткевіча “Сівая легенда” да прыгодніцкай літаратуры. Гэтым і іншымі творами пісьменнік пашырыў жанравыя межы беларускага слоўнага мастацтва, узбагаціў яго ў ідэйна-

мастацкім і тэматычным плане.

Літаратура

1. Караткевіч, У. Выбраныя творы / У. Караткевіч ; уклад., прадм., камент. А. Вераб'я. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2005. – 672 с.
2. Муравьев, В. С. Приключенческая литература / В. С. Муравьев // БСЭ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bse.sci-lib.com/article092765.html>. – Дата доступа: 10.11.2016.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ